

Kiss-Pál Hanga
Tóth Katalin

Amiről a Felvi.hu-n nem beszélnek... | avagy milyen lehetőségeket rejt karunk kulturális antropológia képzése hallgatói számára

Református, család, nemi szerepek, házasság; valamint zsidó, zsinagóga, identitás, szombat – csak néhány azok közül a kifejezések közül, amelyek az elmúlt másfél évünk hétköznapjait nagyban meghatározták.

Mindketten 2014 szeptemberében kezdtük el a kulturális antropológia mesterképzést azzal a céllal, hogy a képzés két éve alatt vallási közösségek kutatásával foglalkozzunk. Határozott elképzelésekkel érkeztünk tehát a szakra, amely a kezdetektől biztosította számunkra a kutatói szabadságot: így döntöttünk egy református, és egy zsidó közösség tanulmányozása mellett. Bár mindketten bőséges előzetes tudással rendelkezünk jövőbeli kutatási területeinkről, a terepen szerzett tapasztalataink várakozásainkkal ellentétben meglepően különös dilemmák elé állítottak bennünket: kutatás-módszertani, intellektuális, számos esetben érzelmi dilemmákról beszélhetünk, amelyek orvoslásában a terepen megélt események kontextusában saját szerepünk értelmezése segített. 2014 szeptemberében nem hittük, hogy önmagunk pszichológusaivá is kell válnunk a sikeres terepmunka érdekében, ma már tudjuk, hogy ez bizony az antropológiai kutatás szerves része.

A képzés során a közös előadások és gyakorlatok során lehetőségünk adódott a másik kutatómunkájának követésére, így nem csupán oktatóinkkal, hanem egymással is megvitattuk aktuális, kutatásunkkal kapcsolatos dilemmáinkat. A képzés második évében már hétről hétre alkalmat találtunk a szakmai beszélgetésekre és konzultációkra, amikor is már saját tapasztalataink birtokában hallgattuk meg a másik élményeit, s próbáltuk a kulturális antropológia értelmező módszerével rekonstruálni azokat a társadalmi jelenségeket, amelyeket nyers élményeink takartak.

Egy beszélgetésünk alkalmával olyan probléma megvitatására került sor, amely mindkettőnk kutatása során felmerült: a kutatott közösségben kutatói pozíciónk lévén mind a ketten szembesültünk saját idegenségérzetünkkel, saját másságunkkal. Bár

egyikünk a közösség volt tagjaként (*insiderként*), másikunk pedig teljes mértékben kívülállóként (*outsiderként*) érkezett a kutatandó csoportba, kulturális antropológus mivoltunkból fakadóan hasonló címkéket ragasztottak ránk – a *kutató*, azaz az *idegen*. Ez a felismerés alapozta meg mélyebben közös munkánkat, eldöntöttük, hogy személyes tapasztalataink alapján megélt kutatói pozícióinkat egymás fényében elemezzük: elhatároztuk, hogy a református közösség nemi szerepekről vallott nézeteiből és a zsidó közösségben észlelt identitáskonstrukciókból megírt szakdolgozatainkat követően közös TDK-dolgozatot készítünk saját kutatói pozícióink összevetéséből.

A közös munka azért volt lehetséges, mert mindketten osztoztunk abban a koncepcióban, hogy a kulturális antropológus feladata és felelőssége is egyben, hogy hangsúlyozza: egy adott mikrotársadalom bemutatása mindig egy bizonyos kutatói – mindig szubjektív – szűrőn keresztül történik, amelyet pontosan és részletesen vázolni kell a befogadó számára, ezzel elkerülve annak látszatát, hogy a kulturális antropológus univerzális igazságok, azaz a közösség tagjainak identitásmintázatait sematizáló állítások deklarálására törekszik.

E rövid írás nem engedi, hogy részletesen bemutassuk mit is takar ez a felvetés, azonban néhány gondolat erejéig kísérletet teszünk arra, hogy szemléltessük: a kutatói munka nélkülözhetetlen folyamatáról beszélünk.

A kulturális antropológiai megismerés, mint említettük a kutatói szűrőn, szemüvegen keresztül megy végbe. Mit is jelent ez pontosan? Röviden annyit, hogy a terepen észlelendő események, eseményrészletek (pl. különböző rítusok, a közösség tagjai közti interakciók, stb.) mindig a kutató személyiségének, kompetenciáinak, a közösségben tanúsított attitűdjeinek tükrében kerülnek értelmezésre. Egy adott közösségről nem születhet két egyforma tanulmány, hiszen a kulturális antropológiai kutatás eredménye a terep és a kutató egyedülálló kapcsolatának, együttműködésének terméke. Egy kulturális antropológiai kutatás, a kutató és a közösség között létrejövő kölcsönhatás megismételhetetlen – lévén az adott közösség dinamikája, összetétele, struktúrája állandó változásban van. Ezt az önmagában változó közösségi entitást egy adott kutató is folyamatosan másképp érzékeli újonnan megszerzett tapasztalataihoz, új kérdéseire igazodva, nem szólva arról, hogy egy teljesen más kutató ismét teljesen más percepciókból indulna ki ugyanabban a közösségben. Képzeljünk csak magunk elé egy fényképet! A fénykép a pillanat élményét rögzíti, amely egyszeri, és megismételhetetlen. Hiába próbáljuk reprodukálni két különböző alkalommal ugyanazt a fényképet (például ugyanazokkal a szereplőkkel és helyszínnel), sikertelenek leszünk. Az antropológiai

terepunka pontosan ilyen. Reprodukálhatatlan. Ebből kifolyólag a kulturális antropológia módszertanának esszenciális eleme, hogy kutatásunk során tudatosítsuk először magunkban saját pozíciónk specialitásait, másodsorban pedig törekedjünk arra, hogy kutatásunkból megszülető tanulmányainkat önreflexív elemek figyelembevételével írjuk meg.

A rövid teoretikus bevezetőt követően lássuk, hogyan valósul meg mindez a gyakorlatban: a következőkben néhány olyan gondolatot emelünk ki, amelyek sajátos kutatói pozíciókra mutatnak rá saját terepmunkáink tükrében – célunk annak szemléltetése, hogy minden kutató saját, másokkal össze nem hasonlítható módon vesz részt a megismerési folyamatban: saját kulturális antropológiát teremt.

Ismerősök vagy adatok – Idő és nyelv

Szakedolgozatom alapját jelentő empirikus kutatásomat egy olyan közösségben folytattam, amelynek magam is tagja voltam tíz éven keresztül. Két hónapos résztvevőként való megfigyelésemet egy féléves felkészülési, útkeresési időszak előzte meg: a kutatás sosem a részvétel pillanatában kezdődik. Elsősorban módszertani okokból tartózkodtam a visszatéréstől: más antropológus hallgatókkal ellentétben nekem barátaim, konfliktusaim, történetem volt ebben a közegben. Különösen nehézé tette az újbóli kapcsolatfelvételt eltávozásom története. Bár igyekeztem minél zökkenőmentesebbé tenni az kiszakadást, a vallási közösség elhagyására kidolgozott magyarázattal kellett szolgálnom, s újabb magyarázattal a felbukkanásra is. Visszatérésem okát, amelyet a tanulmányaimban való előrehaladásomban határoztam meg, a közösség számomra meglepő módon, feltétel nélkül elfogadta. Ennek ellenére, a közösség életében való részvétel során korábbi szerepeim keveredtek az újonnan szerzett, kutatói jelenléteimből adódó szerepekkel. Ez a tény többek között olyan dilemmákat vetett fel, mint hogy be lehet-e avatkozni egy résztvevő életébe, ha az segítséget kér, vagy, hogy mit kezdjünk azokkal az információkkal, amelyeket barátként, a közösség tagjaként címeznek nekünk.

Léteznek módszertani eszközök arra, hogy ezeket a már meglévő tapasztalatokat hasznos módon rendszerezhessük. Ennek eredményeképpen jött létre kutatói szerepem, amelynek egyik legfontosabb ismertetőjegye, hogy időbeni határokkal rendelkezik.

Visszatérésemet megelőzően három évig nem álltam kapcsolatban korábbi közösségemmel, s mint antropológus tértem vissza 2016 év elején. A barátok, ismerősök

természetes módon nem tekintettek rám kutatóként. Jelenléteimet a már létező narratívában magyarázták: „megtértél”, „hazajöttél”.

Ott tartózkodásom idejét kéthónapnyi időtartamban határoztam meg. Második alkalommal nyilvánosan bejelentettem, hogy „így” és „eddig” vagyok jelen. Két hónapig arra a heti pár órára kutató voltam. Ők kezdetben „megtérő bűnöst” láttak, majd „egy lettem közülük”, végül „eretnekké” váltam. A kutatási folyamat különböző stádiumaiban többszörösen összetett identitásom (már meglévő szerepeim, társadalmi jellemzőim, illetve kutatóként tapasztalataim) más és más eleme határozta meg kapcsolataimat. Az időben keretezett jelenlét azonban segített, hogy a már meglévő narratíva mellett egy, a korábban tanult nyelvtől eltérő módon elbeszélte történetet írhassek meg.

Ennek a nyelvezetnek a kialakítása volt az egyik legnehezebb feladat számomra. Elsősorban azért, mert ez a világ távozásom után is bizonyos mértékig a hétköznapijaim része maradt. Eljövetelemtől egyik legközelebbi barátom a közösségben maradt, és három éven keresztül rajta keresztül hallottam a régi csoporttagok felől. Amikor visszatértem, nem kis fejtörést okozott, hogy ezeket a belső információkat, amelyek korábban pusztán kíváncsiságomat elégítették ki, hogyan kezelhetem. Kezelhetem-e adatoknak, amiről tudom, hogy nekem, mint barátnak szólnak?

„Wichy” vagy „Zsini” – Számomra ugyanaz

Az elmúlt hónapokban számos alkalommal próbáltam megfogalmazni – akár írásban akár verbálisan – viszonyomat terepmunkám helyszínéhez, a budapesti Visegrádi utcai zsinagógához és annak közösségéhez. Minden próbálkozásom megragadt azonban a kísérletezés szintjén, mert tapasztalataim szerint minden alkalommal más aspektusát domborítom ki annak a bonyolult – érzelmektől, indulatoktól fűtött – kapcsolatnak, amit a közösségemmel ápolok.

Az első, és legfontosabb gondolat, ami terepmunkámról eszembe jut, hogy sokkal nagyobb hatást gyakorolt rám, mint hittem. Szerzőtársammal ellentétben, kezdetben csupán „munkaként” tekintettem a terepen való vizsgálódásra, nem számítottam arra, hogy a közösség tagjaival mélyebb, olykor baráti kapcsolatot is képes leszek kialakítani. Szilárd elhatározásom volt, hogy minden emberi kapcsolatban, esetleges konfliktusban

neutrális maradok, hogy *objektív*, külső megfigyelőként igyekszem rögzíteni az eseményeket. Mekkora tévedtem – még belegondolni is kellemetlen.

Megtanultam, sőt mi több megtapasztaltam, hogy – Bakó Boglárkát idézve – „a terep megszűnik terep lenni abban a pillanatban, hogy odaérsz”. Lesznek, akik szimpatikusabbak és lesznek, akik kevésbé. Akadnak majd olyanok, akikkel a kezdetektől beszélgetni tudsz, de lesz olyan is, aki tudomást sem vesz rólad. Neked kell megtanulni, kihez hogyan közeledj.

A zsiniben a feladatom kettős volt: egyfelől, újonnan belépőként (nem zsidóként), outsider kutatóként folyamatosan tanulnom kellett a liturgiai specialitásokat, a rítuselemeket – tehát a közösség nyelvét kellett elsajátítanom. Ugyanakkor, lévén a közösség individuumokból áll, meg kellett tanulnom minden egyént a saját nyelvén megszólítani. Nem tudom, hogy melyik volt a nehezebb...

Szaktervezésem egyik fő mondanivalója – a kulturális antropológia módszertanáról az volt, hogy a megismerési folyamat minden esetben partikuláris, soha, a legjobb szándékkal és kutatói képességekkel sem lehet teljes. Ennek számos oka van, de a legfontosabb talán mégis a következő: kutatóként a közösség realitásába csöppenünk bele, többhónapos ottlétünk a garancia, hogy ez a realitás a csoport hétköznapi valósága. Az, hogy ebből melyik kutató mit és hogyan érzékel, a közösség működésének mely aspektusát domborítja ki, mindig rajta áll. Ebből adódóan a kutatásból született tudományos produktum mindig egy szubjektív szűrőn keresztül interpretált kép a kutató által érzékelt valóságból – amely közel sem a közösség totális, teljes mikrovilágáról számol be.

Befejezésül megállapíthatjuk tehát, hogy tudományterületünk nagy szabadságot biztosít számunkra, s arra kell törekednünk, hogy ezt lehető legjobb tudásunk szerint igyekezzünk kihasználni. Minden szaktársunkat bátorítjuk arra, hogy kövessék egymás tudományos-kutatói munkáját, szervezzenek saját maguknak konzultációkat. Bizonyára sokan találkozunk terepkutatásaink során hasonló dilemmákkal, nagy segítség lehet, ha ezeket közösen tudjuk megbeszélni.

Summa summarum, amiről pedig a Felvi.hu-n nem beszélnek az nem más, mint – egyfelől – e szabadság kihasználásból adódó élmények, tapasztalatok sora – önálló kutatói létünk első állomásai, amelyeket saját erőfeszítésünkből, szívósságunkból és kitartó kutatói munkánk révén teremthetünk meg. Másfelől, a terepmunka komplexitásáról. A terepmunka nem csupán arról szól, hogy részlegesen beékelődve egy közösségbe elmondjuk mit is jelent számunkra identitásuk, vagy éppen azt, hogy feltérképezzük

közösségként való működésük dinamikáját. A terepunka a szakemberré válás elsődleges platformja, Boglár Lajost idézve „nem helyettesíthető könyvekkel”. A szakemberré válásnak azonban nincsen egységes receptje, mindenkinek meg kell találnia saját ösvényét, saját antropológiáját – a *hogyanok*, a *mikéntek* és *miérttek* mindig rajtunk állnak.

